

PILAR RIERA

LA XARXA URBANA DE CATALUNYA A PARTIR D'UNA ANÀLISI FUNCIONAL¹

Una de les característiques de la trama urbana de Catalunya és l'existència d'un nombre important de localitats que exerceixen una indiscutible capitalitat sobre un territori. Ens referim no tan sols a ciutats com Manresa, Vic, Tortosa, Reus, etc., sinó també a ciutats més petites que tenen una forta influència sobre uns territoris encara que són de dimensions més reduïdes; en són exemples clars: Banyoles, Ponts, Camprodon, Molle-russa etc. Una gran part d'aquests espais s'han vist afectats per la profunda influència que el fenomen metropolità de Barcelona ha tingut sobre la totalitat de Catalunya, però, si bé l'intens procés de concentració que s'ha donat al voltant de Barcelona i la seva àrea n'ha destruït alguns, la gran majoria es mantenen i encara tenen uns forts vincles amb la seva capital. Aquest fenomen ha estat posat de manifest en molts treballs, la majoria dels quals es refereixen a la problemàtica de l'organització territorial de Catalunya; d'altres, potser no relacionats directament amb aquest debat, hi incideixen a l'hora d'analitzar la trama urbana catalana.

l'estudi de les àrees funcionals

L'anàlisi que presentem a continuació és una part dels resultats d'un treball més ampli sobre les àrees funcionals a Catalunya,² del qual ja s'han avançat alguns resultats parcials en d'altres llocs.³ Seguint la teoria de les localitats centrals presentada pel geògraf alemany Walter Christaller l'any 1933, i tenint-ne en compte l'anàlisi i l'evolució, així com també les interessants aportacions crítiques que se n'han fet des de diferents enfocaments, el treball planteja l'anàlisi de les àrees d'influència resultants de funcions comercials, de serveis i administratives, i pretén aportar

algún element nou al coneixement de la xarxa urbana catalana.

La font d'informació del treball consisteix primordialment en un qüestionari enviat a tots els pobles de l'àrea analitzada, en els quals comptàvem amb la col·laboració d'informadors qualificats, en què es demanava que es digués a quina localitat es dirigien els habitants de la població a l'hora d'adquirir un bé o un servei. Cal ressaltar d'una manera molt especial que sense la generositat d'aquests informadors locals hauria estat impossible recollir la informació de base del treball. El qüestionari representava dur a terme una petita investigació local que en molts casos va ser molt més àmplia del que es demanava.

El qüestionari comprenia els grans apartats següents: serveis sanitaris; serveis educatius, culturals i d'esplai; serveis professionals i personals; serveis financers i d'assegurances, i serveis comercials: compra-venda tradicional (mercats i fires), comercialització de productes agropecuaris i pesquers, compra d'elements de la producció i serveis, compres al detall d'articles de consum i compres a l'engròs. Constava de 314 preguntes i es completava amb un conjunt de funcions administratives que comprenien l'administració territorial de diferents organismes públics, per exemple: l'administració de justícia, els serveis de correus, els districtes notariais, els partits veterinaris i mèdics; diferents organismes dependents de ministeris: serveis d'extensió agrària, SENPA; i l'administració eclesiàstica: bisbats i arxiprestats, entre d'altres; el conjunt comprenia 23 serveis administratius. Aquesta informació s'obtingué mitjançant consultes amb cadascuna de les administracions i organismes corresponents. Després d'una anàlisi de fiabilitat de cadascuna de les funcions, que portà a suprimir-ne alguna, el

nombre de funcions a incloure en l'anàlisi quedà reduït a 219.

El procés de recollida d'informació —tramesa per correu dels qüestionaris, correspondència amb els informadors locals i consultes amb les diferents administracions i organismes públics— i la comprovació i verificació de la informació es van dur a terme entre 1973 i 1978.

L'àmbit de l'estudi és Catalunya, però per arribar a delimitar les àrees d'influència de les localitats pròximes a l'Aragó i al País Valencià es va ampliar amb l'establiment d'uns límits arbitraris formats pel paral·lel de Castelló de la Plana i el meridià d'Osca. L'objectiu d'aquesta ampliació era, com hem dit, arribar a delimitar l'àrea d'influència de localitats que, com Lleida, Tortosa, Pont de Suert, etc., segons dades aportades per altres treballs, superaven la frontera administrativa de Catalunya. Dins del conjunt d'aquesta àrea es van estudiar totes les localitats que eren capital municipal en el cens de 1960. L'arbitrarietat de moltes de les fusions municipals realitzades a final dels anys seixanta i principi dels setanta va portar a aquesta decisió. A la vegada es van incloure en l'univers d'estudi alguns agregats de població dels quals es podia deduir a partir de la xarxa de comunicacions, un comportament diferent del de la seva capital municipal a l'hora d'adquirir un bé o un servei. El total de localitats estudiades arribà amb aquests tres procediments a 1.690 localitats.

La informació recollida permet tres nivells consecutius d'anàlisi:

1) L'anàlisi de l'estructura funcional de les localitats estudiades i l'entramat urbà que en resulta. A partir de la informació recollida s'obté el tipus i nombre de funcions que ofereix cada localitat: la relació entre aquest nombre de funcions i la població corresponent permet la determinació d'uns nivells funcionals de les localitats. La metodologia utilitzada per establir aquests nivells ha estat l'anàlisi de correlació i de regressió lineal, mètode que ja s'havia aplicat en l'avançament del treball sobre la regió de Girona i que també ha estat utilitzat en d'altres treballs.⁴ L'aplicació d'aquesta metodologia dona com a resultat una jerarquia funcional de localitats en sis nivells.

2) Un cop establerta aquesta jerarquia de localitats, s'ha procedit a l'estudi de les funcions, analitzant la seva relació amb l'estructura funcional de les localitats i amb la jerarquia en sis nivells. Mitjançant uns índexs de concentració i d'intensitat, que permeten veure la incidència de cadascuna de les funcions en els sis nivells de localitats, s'ha assignat cada funció a un nivell de localitats, de tal manera que cadascun dels nivells té unes funcions concretes que hi són característiques. De les 219 funcions estudiades, 138 han quedat assignades als diferents nivells de localitats, i 88 no han quedat assignades a cap; aquestes funcions no assignades

les podem anomenar funcions especialitzades o funcions no centrals, ja que el fet que es donin en una localitat no depèn de l'estructura jeràrquica de les localitats, sinó que pot respondre a característiques concretes, la configuració especial del medi físic, la localització d'una important infraestructura, etc.; també poden ser funcions que oscil·len entre dos nivells i que, per tant, no es poden assignar clarament a cap nivell.

3) El tercer nivell d'anàlisi comprèn l'estudi de les àrees d'influència de les localitats. Un cop establerta la jerarquia en sis nivells i determinades les funcions que en són característiques, l'anàlisi dels fluxos direccionals permet establir les àrees funcionals. És a dir, l'anàlisi dels fluxos direccionals de les funcions característiques del nivell *x* ens permet delimitar les àrees d'influència d'aquest nivell *x*. L'anàlisi d'aquests fluxos s'ha portat a terme mitjançant el mètode de mínims quadrats. Aquest mètode permet establir quins fluxos són significatius i quins no ho són; a la vegada, del conjunt de fluxos significatius, aquell que és de més intensitat és el flux dominant i indica la direcció dominant d'una localitat cap a una altra; així, es poden delimitar les àrees d'influència de cada localitat per a cada nivell jeràrquic.⁵

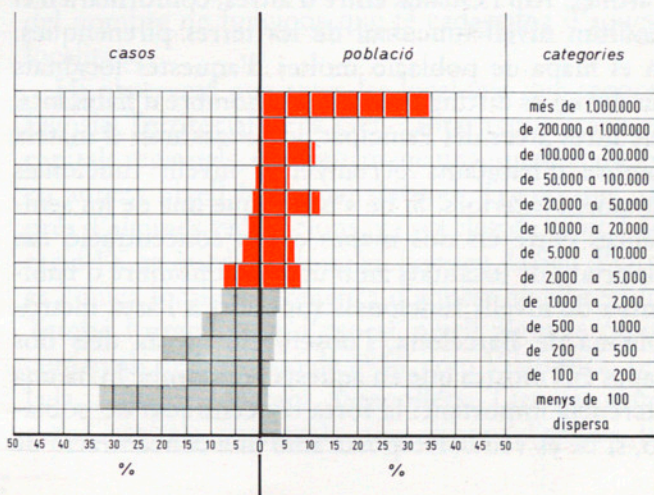
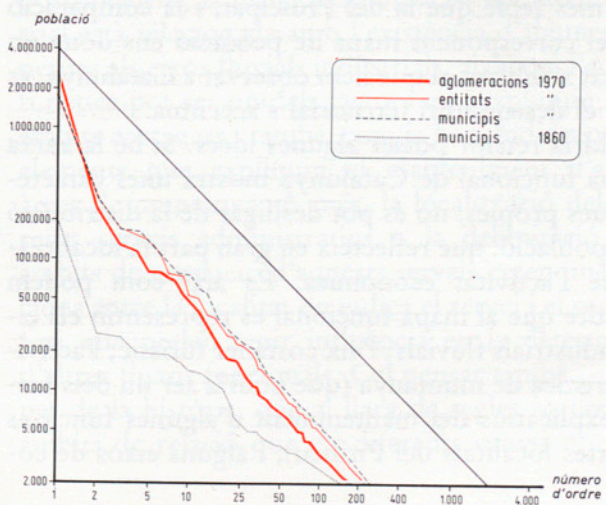
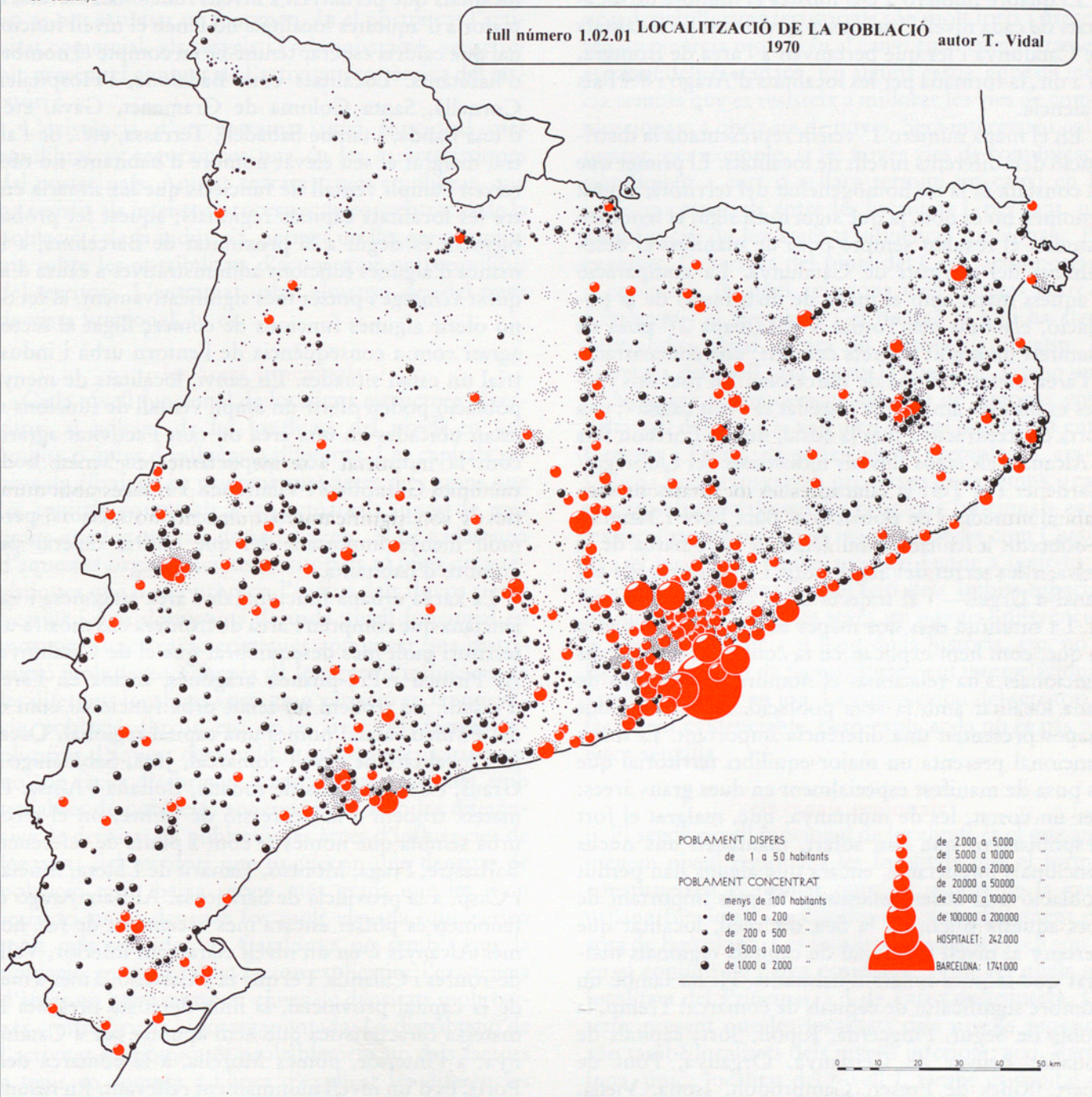
En el present article només analitzarem dos aspectes del conjunt de resultats obtinguts: a) l'estructura funcional de les localitats i l'entramat urbà que en resulta, i b) els fluxos dominants del nivell II, que correspon al nivell regional.

la xarxa urbana funcional de Catalunya

L'entramat urbà de Catalunya que es desprèn de la metodologia explicada configura un territori organitzat en sis nivells de localitats.⁶ No sembla adequat utilitzar una terminologia numèrica per designar-los; sembla més oportú definir-los de la manera següent: el nivell I correspon a *capital metropolitana*; el nivell II al que entenem per *capital regional*; el nivell III es pot assignar al que s'entén per *capital de comarca*; el nivell IV correspon a *capital de rodalia*; els nivells V i VI, els dos nivells inferiors de l'entramat urbà, els podem anomenar *pobles grans* i *pobles petits* respectivament. La utilització d'aquesta terminologia pot ser més útil, però cal tenir present que fàcilment pot induir a errors d'interpretació, ja que, com que es tracta de conceptes espacials (regió, comarca, rodalia), pot donar fàcilment la idea que totes les localitats que pertanyen a un nivell concret tenen una àrea d'influència de les dimensions que corresponen al nivell; el que només indica aquesta terminologia és que la localitat d'un nivell concret té les funcions que caracteritzen aquest nivell, encara que no tingui cap àrea que hi graviti. Serà en l'estudi de les àrees d'influència quan podrem veure la importància espacial de cada localitat.

atlas socio economic
de Catalunya

full número 1.02.01 LOCALITZACIÓ DE LA POBLACIÓ 1970 autor T. Vidal



El quadre número 1 ens mostra el nombre de localitats de cada nivell i indica separadament les localitats de Catalunya i les que pertanyen a l'àrea de frontera, és a dir, la formada per les localitats d'Aragó i del País Valencià.

En el mapa número 1⁷ veiem representada la distribució dels diferents nivells de localitats. El primer que es constata és la no homogeneïtat del territori; aquest fenomen no és nou, ja que sigui quin sigui el fenomen estudiat el resultat sempre posa de manifest el desequilibri del territori de Catalunya. La comparació d'aquest mapa amb el mapa de distribució de la població, elaborat per Tomàs Vidal (mapa 2)⁸ posa de manifest un seguit de trets comuns: una concentració a l'àrea metropolitana de Barcelona. En tots dos mapes es dibuixa amb força claredat el «vuit català»; una forta concentració a tota la costa, des de Portbou fins a Alcanar; els eixos fluvials industrials del Llobregat/Cardener i el Ter; la concentració de nivells funcionals intermedis i de població al Baix Ebre i Montsià—sobretot a les terres del Delta, a la comarca de la Selva, a les terres del Segre mitjà i a l'àrea regada pel canal d'Urgell— i al trajecte de la carretera nacional II. La similitud dels dos mapes és en gran part lògica ja que, com hem explicat, en la confecció dels nivells funcionals s'ha relacionat el nombre de funcions de cada localitat amb la seva població. Ara bé, els dos mapes presenten una diferència important. El mapa funcional presenta un major equilibri territorial que es posa de manifest especialment en dues grans àrees: per un costat, les de muntanya, que, malgrat el fort despoblament que han sofert, mantenen uns nuclis funcionals importants, encara que alguns han perdut població o la tenen estancada. El més important de tots aquests nuclis és la Seu d'Urgell, localitat que pertany al nivell funcional de capitals regionals malgrat que té pocs milers d'habitants. Hi ha també un nombre significatiu de capitals de comarca: Tremp, la Pobla de Segur. Puigcerdà, Ripoll, Sort; capitals de rodalia: Bellver de Cerdanya, Organyà, Pont de Suert, Ribes de Freser, Camprodon, Isona, Viella, Sant Joan de les Abadesses; Esterrri d'Àneu, Bossost, Martinet, Alp i Oliana, entre d'altres, conformarien el penúltim nivell funcional de les terres pirenenques. En el mapa de població moltes d'aquestes localitats gairebé no es distingeixen pel seu nombre d'habitants, i en altres àrees del Principat, localitats amb el mateix nombre d'habitants pertanyen a nivells funcionals clarament inferiors. Si bé s'ha dit que una de les semblances entre els dos mapes era la concentració tan important de localitats amb un elevat nombre d'habitants i de nivells funcionals superiors a l'àrea metropolitana de Barcelona, l'observació atenta dels dos mapes ens mostra que en aquesta àrea també hi ha una diferència important: la forta concentració de població, si bé es veu corresposta amb una concentració de

localitats que pertanyen a nivells funcionals elevats, la majoria d'aquestes localitats no tenen el nivell funcional que caldria esperar tenint-ne en compte el nombre d'habitants. Localitats com Badalona, l'Hospitalet, Cornellà, Santa Coloma de Gramenet, Gavà, etc., d'una banda, i també Sabadell, Terrassa, etc., de l'altra, malgrat el seu elevat nombre d'habitants no ofereixen l'ampli ventall de funcions que les situaria entre les localitats capitals regionals; aquest fet probablement és degut a la proximitat de Barcelona, a la manca d'algunes funcions administratives a causa d'aquest veïnatge i potser més significativament, al fet de no oferir algunes funcions de comerç lligat al sector agrari com a conseqüència de l'entorn urbà i industrial on estan situades. En canvi, localitats de menys població poden oferir un ampli ventall de funcions si estan ubicades en una àrea on tant l'activitat agrària com la industrial són importants; en serien bons exemples Granollers i Vilafranca. Per tant: concentració de localitats funcionals de nivells superiors, però molt menys important del que caldria esperar pel nombre d'habitants.

La xarxa urbana funcional de l'àrea aragonesa i valenciana que comprèn l'àrea de frontera ens mostra un territori molt més desequilibrat que el de Catalunya. Al Pirineu i Pre-pirineu aragonès, inclòs en l'àrea d'estudi, no trobem un teixit urbà funcional com el del Pirineu català: només una capital regional, Osca; tres localitats de nivell comarcal, Jaca, Sabiñánigo i Graus, i dues capitals de rodalia, Boltaña i Aínsa. El mateix trobem a la depressió de l'Ebre, on el teixit urbà sembla que només té com a punts de referència Barbastro, Fraga, Montsó, Tamarit de Llitera, Binèfar i Casp, a la província de Saragossa. Al Baix Aragó el fenomen és potser encara més accentuat; de fet, només Alcanyís i, en un nivell clarament inferior, Vallde-roures i Calanda. Pel que fa a Castelló, a més a més de la capital provincial, la línia de costa presenta la mateixa característica que hem apuntat per a Catalunya; a l'interior, només Morella, a la comarca dels Ports, és d'un nivell mínimament rellevant. En resum, la trama urbana de tota aquesta àrea de frontera és molt més feble que la del Principat, i la comparació amb el corresponent mapa de població ens dona un resultat semblant al que hem observat a Catalunya, és a dir, el desequilibri territorial s'accentua.

Caldria retenir potser algunes idees. Si bé la xarxa urbana funcional de Catalunya mostra unes característiques pròpies, no es pot deslligar de la distribució de la població, que reflecteix en gran part la localització de l'activitat econòmica. És així com podem entendre que al mapa funcional es representin els eixos industrials fluvials; l'eix costaner turístic; l'activitat turística de muntanya (que podria ser un dels factors explicatius del manteniment d'algunes funcions en certes localitats del Pirineu), i alguns eixos de co-

municacions, com la carretera nacional II. Per tant, no es pot estudiar un fenomen, en el nostre cas l'activitat comercial, els serveis i l'administració, sense tenir present el conjunt de l'activitat econòmica del territori.

L'existència d'un entramat urbà funcional més equilibrat és segurament una de les característiques del nostre país. Aquest entramat més equilibrat, que ha resistit els intensos processos de concentració de la població i de la indústria, permet un lleuger optimisme sobre les possibilitats d'aconseguir un reequilibri del territori. L'entramat urbà, almenys des del punt de vista funcional, hi és.

les àrees funcionals

Cada nivell funcional de localitats estructura el territori al voltant de les localitats del nivell en uns àmbits o àrees d'influència diferents. Les capitals regionals dibuixen en principi unes àrees més grans que les capitals comarcals i les comarcals, unes de més grans que les capitals de rodalia, etc. Si bé cadascuna d'aquestes organitzacions territorials té unes característiques que li són pròpies, l'anàlisi dels fluxos significatius i dels dominants de cada nivell funcional en mostraria unes característiques comunes: una distribució molt desequilibrada de les àrees d'influència de les diferents localitats i una gran variació en la superfície, població, fluxos, etc. de les àrees. Els factors explicatius d'aquest desequilibri i d'aquestes variacions no són fàcils d'esbrinar. Sovint s'han relacionat amb variables de població, concretament amb les diferències de densitat de població: les àrees d'influències de les parts del territori que tinguessin una densitat de població molt baixa serien més grans que les d'un territori on la densitat fos molt elevada, que serien molt més reduïdes. A Catalunya no sembla que la població en sigui l'únic factor explicatiu; l'existència d'àrees no gaire grans en zones de densitats molt baixes contradiria la hipòtesi apuntada. La distribució de l'activitat econòmica és probablement un dels factors a tenir en compte a l'hora d'explicar les diferències observades a les àrees d'influència de les localitats: possiblement, la distribució espacial del teixit industrial està relacionada amb l'existència d'algunes àrees petites als eixos fluvials industrials, així com l'activitat turística pot ser un dels factors que expliquin alguns àmbits costaners i també, com ja hem indicat, un dels elements que expliquin el manteniment d'algunes àrees de muntanya. A més, la localització dels diferents serveis administratius o la delimitació d'uns àmbits de prestació d'aquests serveis creen unes relacions entre la localitat on radica el servei i el seu territori que poden tenir influència en la determinació d'altres fluxos funcionals. Cal pensar també en el paper de la història, que al llarg de segles ha creat uns àmbits de relació que els diferents canvis que s'han

produït a la societat no destrueixen fàcilment; moltes vegades els lligams territorials són molt forts i presenten una inèrcia molt gran al canvi en el comportament espacial dels ciutadans. En alguns casos, aquesta inèrcia sembla que es resisteix a millorar les vies de comunicacions o a obrir-ne de noves. Serà interessant comprovar, per exemple, si les noves vies de comunicació signifiquen a curt o a llarg termini un canvi en les relacions espacials entre les localitats i, per tant, una modificació de les àrees d'influència funcionals. Per exemple, l'obertura del túnel del Cadí, ¿comportarà, o comporta ja, unes relacions més estretes entre la Cerdanya i el Berguedà i el Bages? Ja n'hi ha algun petit indici, però encara no sembla significatiu. La carretera del Doll, que uneix la conca de Tremp amb la Noguera, l'agençament del coll de Bracons entre l'alta vall del Ges i la vall d'en Bas, el nou traçat entre Cervera i Ponts, en serien altres exemples. L'eix de l'Ebre i l'eix transversal, promesos de fa temps, ¿canviaran substancialment les relacions funcionals entre les localitats? En un país tan muntanyós com Catalunya el medi físic també seria un factor a tenir-hi en compte. En resum, l'explicació dels àmbits espacials de relació funcional, les seves variacions i diferències, la seva permanència al llarg de la història, etc. no és fàcil. Un conjunt de factors fortament interrelacionats estan i han estat en joc. La complexitat del territori és fàcilment evidenciable, però explicar-la no és pas una tasca senzilla.

els espais regionals

El segon nivell funcional de localitats és el que anomenem nivell regional i les localitats que el formen constitueixen el primer punt de suport de la xarxa urbana funcional de Catalunya, immediatament per sota de Barcelona. Les localitats d'aquest nivell són 17 en el conjunt de l'àrea estudiada, 14 de les quals són localitats del Principat, i 3 de l'àrea de frontera. Cal tenir present que les localitats dels nivells superiors són també localitats dels nivells inferiors; així, Barcelona, única localitat del nivell I, també és capital regional. Al quadre 2 s'indiquen quines són aquestes localitats. L'ordre en que hi figuren és l'ordre a partir del nombre de funcions que té cadascuna d'aquestes localitats.

Hi observem que totes les localitats que segons la Divisió Territorial de la Generalitat republicana eren capitals regionals, exceptuant-ne una, queden incloses en aquest nivell funcional. Només Tremp que, després d'algunes vacil·lacions, va ser elegida capital de la regió IX en queda exclosa; en lloc seu, la Seu d'Urgell és l'única localitat pirenenca d'aquest nivell regional. També formen part d'aquest nivell algunes capitals comarcals de la divisió de 1936, com Vilafranca, Igualada, Figueres, Mataró, Granollers, Tàrraga; són les grans capitals comarcals que, segons l'anàlisi fun-

cional, presenten unes característiques regionals.

L'anàlisi dels fluxos de les funcions d'aquest nivell ens permet veure els espais de cadascuna d'aquestes localitats, com ja hem dit, però en aquest article només tractarem els fluxos dominants, és a dir, els de més intensitat. L'anàlisi de la resta de fluxos significatius ens donaria una visió més exhaustiva de la complexitat de relacions funcionals entre les localitats, tanmateix els fluxos dominants ens permeten veure quina és la direcció més intensa i a partir d'aquí es poden observar les àrees d'influència de cada capital regional.

Al mapa número 3 es representen tots els fluxos dominants del nivell regional. L'observació d'aquest mapa palesa:

1) Un desequilibri important en el nombre de fluxos. No totes les localitats tenen els mateixos fluxos funcionals; al contrari, hi ha localitats que tenen més de 100 fluxos i n'hi ha que no en tenen cap. Fins i tot hi ha localitats que presenten el flux dominant en aquest nivell dirigit cap a d'altres localitats capitals regionals; és el cas, per exemple, de Mataró, Vilafranca, Granollers, etc. La proximitat en una gran ciutat, sigui Barcelona o Lleida, o Osca a l'Aragó, sembla que desvia cap aquestes grans ciutats els fluxos dominants que, altrament, potser ho farien cap a les altres capitals regionals.

2) Algunes localitats de nivell inferior al regional també tenen algun flux funcional regional. Sovint, algunes localitats de nivells inferiors, amb la metodologia ja indicada, ofereixen alguna funció assignada a nivells superiors. Segons quina sigui la composició global dels fluxos de cada localitat, aquest fenomen pot generar algun flux dominant cap aquestes localitats de nivells inferiors; aquest és el cas en el nivell regional de Tremp, Jaca, Vinaròs, Solsona i Sabadell, entre d'altres. La característica general d'aquests espais és que no formen una àrea contínua al voltant de la capital, fenomen que no és fàcil d'observar al mapa de fluxos direccionals. En general, tant les localitats del nivell analitzat que no generen a penes fluxos dominants, com les localitats de nivell inferior que en generen alguns, són localitats que estan situades a la frontissa entre dos nivells. La falta d'una anàlisi temporal impedeix concretar si es tracta d'una situació estable o si, contràriament, hi ha una dinàmica que pot portar aquestes localitats a quedar clarament incloses en un dels dos nivells entre els quals oscil·len.

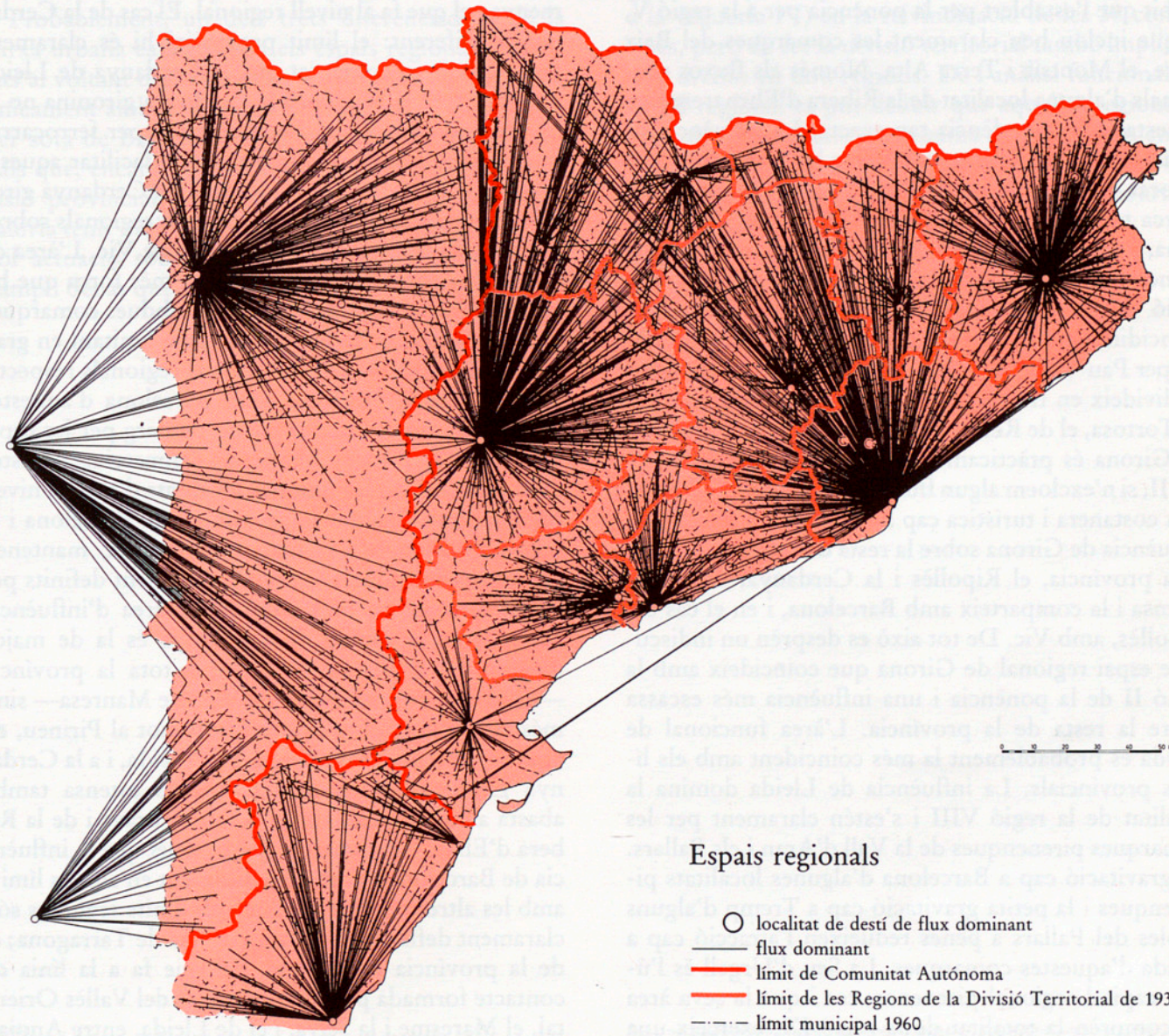
3) Les àrees d'algunes localitats inclouen àrees més petites. És el cas de les àrees de Vic i de Manresa, incloses en la gran àrea de Barcelona. Es podria plantejar la hipòtesi que en la mesura que la relació funcional entre la gran capital funcional i les capitals regionals és molt gran, les primeres atrauen el rerepaís de les capitals regionals, l'àmbit funcional de les quals disminueix.

4) Alguns fluxos dominants tenen la mateixa inten-

sitat cap a dues o més localitats regionals. Aquest fenomen pot detectar l'existència d'un territori que oscil·la entre dos centres, per exemple, a la Ribera d'Ebre indicaria probablement un territori que bascula entre Tarragona/Reus i Tortosa. Però aquest fenomen es dona amb una major intensitat al Pirineu, on els fluxos són compartits entre diverses localitats: Lleida, Barcelona, la Seu d'Urgell i també en alguns casos com Tremp, localitat que, com s'ha dit, tot i no ser capital de regió funcional, genera algun flux funcional d'aquest nivell. No sembla que es tracti d'un territori que oscil·li entre dos o més centres, més aviat és un territori poc estructurat, tal com apunten altres treballs. La inexistència d'una localitat capital regional forta als Pallars i la Vall d'Aran afavoreix aquesta múltiple relació funcional dominant. L'anàlisi dels fluxos significatius evidenciarà un entramat de relacions funcionals encara més complex.

Al Principat hi ha nou localitats que dibuixen uns espais funcionals regionals clarament diferenciats: Barcelona, Lleida, Girona, Tarragona, Reus, Tortosa, Manresa, Vic i la Seu d'Urgell. Són les nou capitals regionals de la Divisió Territorial de la Generalitat republicana, a excepció de Tremp que deixa el seu lloc a la Seu d'Urgell. D'aquestes nou localitats les que tenen una àrea d'influència més gran són les capitals provincials: Barcelona, Lleida i Girona. Tarragona se situa a una certa distància de les altres tres. Aquest paper predominant de les capitals provincials no és aliè a la funció administrativa que exerceixen. La comparació entre els fluxos dominants i els límits administratius provincials posa de manifest la vigència d'aquests límits en una part important del territori. Si n'excloem els fluxos cap a Barcelona, que sovint traspassen clarament els límits provincials, aquests límits es reflecteixen en el mapa amb força claredat. Els cent-cinquanta anys de vigència de la divisió provincial han deixat una forta empremta en el territori; que ja es manifestà en el mapa de mercats elaborat per la Ponència de la Divisió Territorial el 1932. Una observació atenta d'aquest mapa indica que els límits provincials es traspassaven excepcionalment. Caldria remuntar-nos més enllà per veure si els resultats de l'enquesta de 1932 ja eren fruit d'unes relacions induïdes per l'administració i la divisió provincial del territori imposada l'any 1833 o bé si responien a unes relacions forjades al llarg de la història.

A excepció de Barcelona, els límits provincials menys vigents són a l'àrea d'influència de Lleida que limita amb la província d'Osca: a les comarques del Baix Cinca, la Llitera i la Baixa Ribagorça la influència de Lleida és clarament preponderant en relació a la d'Osca i a la de Saragossa. Encara que no té tanta importància, l'àrea de Tortosa traspasa el límit provincial amb Castelló en direcció a les comarques del Maestrat i dels Ports.



Malgrat el predomini de les capitals provincials i dels seus límits administratius, els fluxos funcionals dominants de nivell regional dibuixen uns espais regionals al voltant d'altres localitats que no són capitals de província i que coincideixen, com hem dit, amb les altres capitals regionals de la Divisió Territorial de la ponència. En alguns casos, aquests espais regionals són clarament coincidents amb la divisió de la ponència; el cas més clar és el de l'àrea d'influència funcional de Tortosa, que dibuixa exactament el mateix àmbit que l'establert per la ponència per a la regió V, ja que inclou ben clarament les comarques del Baix Ebre, el Montsià i Terra Alta. Només els fluxos ocasionals d'alguna localitat de la Ribera d'Ebre trenquen aquesta correspondència tan exacta. La influència de Reus es projecta clarament sobre les comarques del Priorat, el Baix Camp i la Ribera d'Ebre (aquesta comarca també rep una influència important de Tarragona, i no tant de Barcelona i Tortosa); en canvi, la Conca de Barberà que la Ponència va assignar a la regió de Reus gravita clarament sobre Tarragona, coincidint amb el projecte de divisió comarcal proposat per Pau Vila.¹⁰ Per tant, la província de Tarragona es divideix en tres espais regionals ben delimitats: el de Tortosa, el de Reus i el de Tarragona. La influència de Girona és pràcticament total en l'àmbit de la regió II, si n'excloem algun flux dominant d'alguna localitat costanera i turística cap a Barcelona. En canvi, la influència de Girona sobre la resta de comarques de la seva província, el Ripollès i la Cerdanya, és menys intensa i la comparteix amb Barcelona, i en el cas del Ripollès, amb Vic. De tot això es desprèn un indiscutible espai regional de Girona que coincideix amb la regió II de la ponència i una influència més escassa sobre la resta de la província. L'àrea funcional de Lleida és probablement la més coincident amb els límits provincials. La influència de Lleida domina la totalitat de la regió VIII i s'estén clarament per les comarques pirenenques de la Vall d'Aran i els Pallars. La gravitació cap a Barcelona d'algunes localitats pirenenques i la petita gravitació cap a Tremp d'alguns pobles del Pallars a penes redueixen l'atracció cap a Lleida d'aquestes comarques. La Seu d'Urgell és l'única capital regional pirenenca; tot i que la seva àrea no comprèn la totalitat de la regió IX, exerceix una influència que arriba més enllà de la comarca de l'Alt Urgell i s'estén per la Cerdanya de Lleida, el nord del Solsonès i part de les terres del Segre mitjà. El medi físic i la dificultat de les comunicacions frenen l'expansió de la influència dominant de la Seu cap a les altres comarques pirenenques. (L'anàlisi dels fluxos significatius mostraria la presència de la Seu en aquestes comarques.) Les àrees d'influència de Vic i de Manresa tenen unes característiques comunes: totes dues s'insereixen al bell mig de la gran àrea de Barcelona; són més petites que les de les regions VI

i VII, respectivament, gairebé es limiten als àmbits comarcals d'Osona i del Bages. Algunes comarques que la divisió de la Ponència incloïa en els límits regionals s'escapen clarament de la seva influència: la comarca d'Anoia presenta una relació funcional amb Barcelona i no dirigeix cap flux dominant cap a Manresa, i la comarca del Solsonès, que gravita sobre Lleida, la Seu d'Urgell i Barcelona, no presenta, si més no per a aquest nivell, cap relació funcional amb Manresa. El Solsonès sembla que és un dels espais oscil·lants, almenys pel que fa al nivell regional. El cas de la Cerdanya és diferent: el límit provincial hi és clarament vigent; ja hem comentat que la Cerdanya de Lleida gravita sobre la Seu, però la Cerdanya gironina no té cap relació amb Vic. La comunicació per ferrocarril, que a priori semblaria que hauria de facilitar aquesta relació funcional, no ho ha fet així i la Cerdanya gironina estableix les relacions funcionals regionals sobretot amb Barcelona, passant de llarg de Vic. L'àrea de Manresa s'estén pel Berguedà amb més força que ho fa la de Vic pel Ripollès, però en ambdues comarques la forta presència de Barcelona actua limitant en gran manera la influència de les capitals regionals respectives. La relació funcional amb Barcelona d'aquestes comarques suposa també passar de llarg per les capitals regionals: Vic i Manresa. Tanmateix, aquestes dues capitals són les úniques localitats d'aquest nivell regional que, malgrat la proximitat de Barcelona i la seva permanència a la mateixa província, mantenen uns espais funcionals regionals clarament definits però de dimensions més reduïdes. L'àrea d'influència regional de la capital de Catalunya és la de major magnitud i arriba no solament a tota la província —exceptuant-ne els espais de Vic i de Manresa— sinó més enllà del límit provincial, sobretot al Pirineu, en aquells territoris més allunyats de Lleida, i a la Cerdanya gironina; d'una manera menys intensa també abasta algunes localitats de la Costa Brava i de la Ribera d'Ebre. Cal remarcar, però, el fet que la influència de Barcelona s'acaba dràsticament en alguns límits amb les altres províncies. Així, els límits següents són clarament definits: el de la província de Tarragona; el de la província de Girona, pel que fa a la línia de contacte formada per les comarques del Vallès Oriental, el Maresme i la Selva, i el de Lleida, entre Anoia i la Segarra.

Els espais regionals de l'àrea de frontera presenten alguna diferència clara amb els del Principat que s'han analitzat. L'observació del mapa ens mostra que en aquesta àrea únicament són clars els espais de les capitals provincials: Osca i Castelló de la Plana, amb unes àrees d'influència que no traspassen els límits provincials. Cap altra localitat regional no dibuixa una àrea dominant. Barbastre l'única localitat que pertany a aquest nivell, no té cap flux dominant en el territori que l'envolta; la proximitat a la capital provincial n'és

segurament la causa. Les petites àrees de Jaca i Vina-ròs, localitats de nivell comarcal, no dibuixen una àrea contínua de nivell regional al seu voltant. En resum, en aquesta àrea no hi ha espais regionals que no siguin els provincials i una part és atreta per ciutats que cauen fora de l'àmbit d'estudi, Terol i Saragossa. Aquesta ciutat presenta una forta influència sobre l'Aragó, que va més enllà dels límits provincials sobretot al Baix Aragó, amb la qual cosa perd influència Terol, l'altra capital provincial aragonesa.

Probablement, un dels trets diferenciadors de la xarxa urbana catalana són els espais regionals articulats al voltant d'unes localitats que no es corresponen únicament amb les capitals provincials. A Catalunya, per sota de Barcelona, es dibuixen uns espais regionals que, encara que fortament influenciats per la divisió provincial, tenen una vigència important que caldria tenir molt present a l'hora de pensar en qualsevol actuació sobre el territori. Sorprenentment, en l'ampli debat que ha tingut lloc al nostre país sobre la

divisió territorial, que amb tanta exhaustivitat han recollit Enric Lluch i Oriol Nel·lo,¹¹ el nivell regional no hi ha tingut gaire protagonisme, sobretot si ho comparem amb l'extensa literatura que s'ha ocupat del nivell comarcal. Només en un terç aproximat dels documents que aplega el llibre esmentat es planteja l'espai regional. Durant tots aquests anys la reivindicació de la divisió territorial de la Generalitat republicana s'ha centrat gairebé exclusivament (llevat d'algunes excepcions; en seria un exemple Reus en relació a la vegueria IV) en la reivindicació de les 38 comarques, però de fet la divisió territorial també implicava una divisió en nou regions. De l'anàlisi funcional del nivell regional es pot deduir que aquelles regions no tan sols representaven una suma de comarques considerant la necessitat d'administració del territori, sinó que responien a uns espais regionals clarament articulats al voltant de les capitals regionals.

PILAR RIERA

NOTES

1. El contingut d'aquest article fou exposat en una comunicació al III Congrés de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori que va tenir lloc a Tarragona els 1, 2 i 3 de maig de 1987. El tema del Congrés era la localització d'equipaments i les desigualtats territorials.
2. El treball, el va iniciar, el 1973, el Grup d'Estudis Territorials, format per: Enric Lluch, Eugeni Giral, Pilar Riera i Joan Soler i Ribes, mort la tardor de 1979, amb la col·laboració financera del Servei d'Estudis de Banca Catalana. Posteriorment, el 1978, l'equip inicial es va ampliar i es constituí l'Institut Universitari d'Estudis Territorials en el marc del departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Estava format per Pau Alegre, Rosa Ascón, Helena Estalella, M. Dolores Garcia, Eugeni Giral, Carmen Gonzalo, Enric Lluch, Pilar Riera, Lluís Riudor, Anna Solà, Joan Soler i Ribes, Montserrat Terradas i Antoni F. Tulla. L'equip va comptar amb el suport financer de la Comissió de Intercambio Cultural entre España y los Estados Unidos de América. Actualment, el treball constitueix el nucli central de la tesi doctoral de Pilar Riera.
3. Grup d'Estudis Territorials, «Estructura funcional del territori: un anàlisi empíric», I Reunión General de Servicios de Estudios, Madrid, 1973.
4. Institut Universitari d'Estudis Territorials, «Estudi de delimitació de les àrees funcionals de Catalunya: un avenç del treball», *Col·loqui sobre la divisió territorial de Catalunya*, organitzat per la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1979.
5. Institut Universitari d'Estudis Territorials, «Àrees funcionals a la Vegueria de Girona: una primera aproximació», *Miscel·lània commemorativa del desè aniversari del Col·legi Universitari de Girona*, 1981.
6. Helena Estalella, a la seva tesi doctoral, *La propietat de la terra a les comarques gironines*, utilitza l'anàlisi de correlació i regressió mòbils per establir els nivells jeràrquics de localitats. Aquesta tesi ha estat publicada pel Col·legi Universitari de Girona l'any 1984.
7. Una exposició més detallada d'aquests procediments d'anàlisi es pot trobar en l'article esmentat a la nota 2, «Àrees funcionals a la Vegueria de Girona».
8. Al mateix resultat arriben altres estudis. Per exemple, Romà Pujadas en el capítol «Xarxa urbana de la regió de Lleida» de la tesi doctoral *La indústria en un medi descentralitzat: història i perspectives de la industrialització en la regió de Lleida* (1986) aplica un índex de centralitat a un conjunt de variables referides a diferents equipaments comercials i establiments en aquesta regió cinc nivells de localitats, per sobre dels quals cal situar Barcelona. Aquesta tesi

- encara no s'ha publicat. En el treball d'Helena Estalella es determinen cinc nivells de localitats a la regió de Girona, per sobre dels quals l'autora situa Barcelona. Un altre exemple és la jerarquizació de les localitats que s'apunta al treball «Evolució de les àrees de trànsit dels autobusos de línia a Catalunya (1934-1964)», publicat al núm. 8 de la revista *Banca Catalana. Publicació de informació econòmica*, març de 1968. L'estudi fou realitzat per un equip dirigit per Enric Lluch i integrat per Eugeni Giral, Rosa Rexach, Pilar Riera i Jaume Torras. Aquest treball està reproduït a Enric Lluch i Oriol Nel·lo, *El debat de la Divisió Territorial de Catalunya. Edició d'estudis, proposta i documents (1939-1983)*, editat per la Diputació de Barcelona, el 1984 (vegeu Secció I, document 10). Un altre exemple és la classificació en categories comercials que fa l'*Atlas Comercial de España*, publicat per la Confederación de Cámaras de Comercio l'any 1963.
7. La cartografia dels mapes núm. 1 i núm. 3 ha estat realitzada per Rafael Jaime, llicenciat en Geografia per la Universitat Autònoma de Barcelona, i autor d'un gran nombre d'estudis sobre les estructures territorials dels Països Catalans, vegeu Enric Lluch i Oriol Nel·lo *El debat de la Divisió Territorial de Catalunya*, Diputació de Barcelona, 1984, documents 19, 36, 44, 54 de la Secció 5.
 8. Agraim l'autorització explícita de Tomàs Vidal per reproduir aquest mapa. El mapa forma part de l'*Atlas Socio-econòmic de Catalunya*, del qual Tomàs Vidal és el director científic. L'atlas va ser publicat per la Caixa d'Estalvis de Catalunya, el Servei d'Estudis del Banco Urquijo i el Servei d'Estudis del Banco Occidental, amb la col·laboració del departament de Geografia de la Universitat de Barcelona. El volum en què s'inclou fou publicat l'any 1980.
 9. En la publicació de l'any 1933 sobre els treballs de la Ponència de la Divisió Territorial, *Divisió Territorial: Estudis i Projectes*, s'atribuïa a la regió IX una doble capitalitat, compartida entre la Seu i Tremp (pàgines 77-79). Uns anys més tard, quan entrà en vigència la Divisió Territorial proposada per la ponència, un dels pocs retocs que es feren a la proposta va ser desfer la doble capitalitat d'aquesta regió i considerar Tremp capital de la regió IX. Vegeu *La Divisió Territorial de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Conselleria d'Economia, 1937, pàgina 65.
 10. Ens referim al projecte de divisió comarcal de Catalunya que Pau Vila propugnà en les conferències a la Casa del Valles l'any 1930, que es publica a *El problema comarcal a Catalunya*, Granollers, Casa del Valles, 1931. El mapa és reproduït a la carpeta de mapes de l'obra d'Enric Lluch i Oriol Nel·lo, *Gènesi de la Divisió Territorial de Catalunya*, Diputació de Barcelona, 1983.
 11. Enric Lluch i Oriol Nel·lo, *El debat de la Divisió Territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)* Diputació de Barcelona, 1984.